

Тривалість занять на кафедрі фізкультури загалом недостатня для задоволення потреб молодого організму через обмежений час, що відводиться для них. Тому кожному студентові додатково потрібно займатися фізичною культурою і самотійно. Студент повинен приділяти увагу своєму фізичному розвитку додатково тому, що дедалі менше стає можливостей для природного руху. Темп сучасного життя змушує користуватися широко представленими засобами пересування, технічними засобами праці, що зменшує можливості фізичного руху, а відтак негативно позначається на здоров'ї.

Викладачі кафедри фізичного виховання, зміцнюючи здоров'я студентів, сприяють підготовці висококваліфікованих фахівців у галузі мистецтва. Але про здоров'я кожен має дбати і сам.

Всезростаючі вимоги до якості знань, з одного боку, та зменшення рухів, пов'язане з порушеннями природного способу життя — з іншого, будуть, звичайно, позначатись на здоров'ї людей, якщо вони ухилитимуться від активних рухів і фізичних навантажень, не дбатимуть про своє фізичне самопочуття. Отже, усвідомлення необхідності систематичного заняття фізичною культурою і спортом, здорового способу життя стане запорукою належного здоров'я.

1. Тель Л.З. Валеология. Учение о здоровье, болезни и выздоровлении: В 3 т. — Т. 2. — М.: ООО АСТ, "Астрель", 2001. — С. 258.

2. Гончаров И.А. Обломов / С приложением статьи Н.А. Добролюбова "Что такое обломовщина?" — Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1979. — С. 396.

3. Баранов В.М. Производственная гимнастика: Вопросы и ответы. — К.: Здоров'я, 1988. — С. 24.

4. Высказывания и изречения о здоровье, медицине и врачах / Сост. С.А. Арипов и др. — Ташкент: Медицина УзССР, 1988. — С. 22.

5. Там само.

6. Тель Л.З. Валеология... — С. 258.

7. Там само. — С. 248.

8. Высказывания и изречения о здоровье, медицине и врачах... — С. 23.

9. Звездный путь: Энциклопедия мудрости / Сост. Б.А. Минин. — М.: Экономика, 1993. — С. 163.

10. Там само. — С. 179.

11. Тель Л.З. Валеология... — С. 247.

12. Баранов В.М. Производственная гимнастика... — С. 22.

13. Васильев В.Н. Утомление и восстановление сил. — М.: Знание, 1984. — С. 4.

НАУКОВИЙ ПОШУК

Леонід Прибега

кандидат архітектури, професор

Духовний світ традиційних дерев'яних храмів України

Відродження української національної культури, її духовності пролягає через глибоке осмислення давніх традицій народу. Важливим джерелом цих традицій, їхнім корінням є об'єкти народної творчості і зокрема традиційної архітектури.

Створені талантом багатьох поколінь майстрів, традиційні споруди уособлюють віковий будівничий досвід і культурно-мистецькі традиції українського народу. Кращі надбання і творчі досягнення зодчих увібрали передусім давні дерев'яні храмові споруди. І хоча час невблаганний для такого нетривкого матеріалу, як дерево, все ж окремі з цих споруд дійшли до наших днів у своїх автентичних формах і залишилися хранителями найдавніших і глибинних традицій храмового будівництва на теренах України.

Однією з характерних особливостей традиційного храмобудування є те, що храм завжди сприймався українським людом як витвір духовний. Сформовані колективною думкою церковної громади та реалізовані талантом народних майстрів, давні храмові споруди, що дійшли до наших днів, уберегли не тільки архітектурно-будівельні традиції, а й випромінюють духовний світ людей певної історичної доби, їхній світогляд і мистецькі уподобання.

Духовне зачаття храму розпочиналося з визначення громадою місця будівництва та його освяти. Як правило, вибирали найбільш значні місця поселення, естетично виразні та домінуючі у довкіллі, позначені пам'яттю предків та історичних подій, тобто енергетично збагачені. Віками напрацьований досвід дерев'яного будівництва, осяяний християнським віруванням, став основою розвитку просторово-висотної композиції українських храмів. У самих формах храмових споруд, їхній планувально-просторовій організації навіть на початкових етапах храмобудування простежуються ознаки сакральності. Висотне розкриття внутрішнього простору храмових споруд досягається завдяки конструктивній логіці наметових завершень і символізує модель Всесвіту та вознесеного на небо Ісуса Христа — царя небесного Вседержителя, або, грецькою мовою, Пантократора.

Згідно з канонами християнської літургії сформувалася й функціональна структура християнських храмів — спочатку дво-, а згодом тридільний, тобто храм був поділений на три приміщення: вівтар, наву та притвор (бабинець), призначені, відповідно, для священослужителів, моління віруючих та оголошених (тих, хто готується до хрещення).

Свята святих храму — це вівтар, він на кілька сходинок вищий за наву і відділений від неї іконостасом. Вхід сюди дозволений лише священнослужителям. У вівтарі знаходиться престол, якому відводиться особлива роль у духовному або сакральному облаштуванні храму. Престол — стіл в центрі вівтаря, на осі царських врат; він є основою богослужіння і символізує Гроб Господній, отже, храм з віруючими в такому разі має сприйматися як цілий світ. На престолі розміщуються і зберігаються на престольний хрест із розп'яттям, свічки, потир (чаша на високій ніжці для вина), дискос (тарілка на підніжку для проскури), Євангеліє та інші речі, необхідні для звершення таїнства Євхаристії (Причастя).

За давнім звичаєм, під престол інколи закладали скриньку з часточками нетлінних мощей святих чи мучеників, іменем яких освячували храм. Престолові завжди надавали вишуканого мистецького вигляду і він разом з ритуальними предметами сяяв позолотою та сріблом, а літургійні дієства, що відбувалися навколо нього, мали означати перемогу світlich сил життя над смертю.

Миколаївська церква з с. Кривки Львівської обл. 1763
(Тепер у Музеї народної архітектури та побуту в м. Львові)

Головним атрибутом християнського культу, ритуальним предметом богослужіння і знаком християнських церков є хрест. Як символ християнської віри, він слугує важливою ознакою сакральності церковної споруди: символізує перемогу життя над смертю, торжество добра і світла над злом і темними силами. Тому зведення храму завершувалося встановленням хрестів на його верхах. Сакральна значущість хрестів, що увінчували верхи храмів, акцентувалася завжди ще й мистецькою довершеністю — хрестам надавали витонченої пластики форм, їх покривали позолотою. Тож навіть проходячи побіля Святого Храму, люди молилися, вклонялися Всевишньому, а відтак — вшановували й творіння будівничих.

Сакралізація храмової споруди, починаючи із закладки престолу до встановлення хрестів на верхах церкви, пов'язана з наданням їй імені святого чи назви християнського свята. Освячення храму відбувалося в день відповідного празника і надалі щороку ця подія відзначалася церковною громадою як храмове, або престольне свято. Зауважимо, що повсюдно на теренах України посвята храму, тобто його найменування, вирішувалося передусім церковною громадою, а не духовною владою.

Найчастіше храми зводили на честь свят, пов'язаних із звеличенням і прославленням Ісуса Христа. В Україні досить поширені храми Різдва Христового, Богоявлення, Стрітення, Воскресіння, Преображення, Вознесіння тощо. Значне місце посідають храми на честь Богородиці Пречистої Діви Марії, як наприклад, Благовіщення, Успіння та ін.

Чимало назв храмів пов'язані з пам'яттю про шанованих в народі святих і великомучеників — Миколая, Юрія, Параскеви, Василя, апостолів Петра і Павла, Андрія, Варвари та ін. Культ свят Покрови та Трійці в Україні також спричиняв відповідну освяту численних храмів.

Отже, освята храму на честь певного святого або християнського празника — це один з важливих актів одухотворення церковної споруди, її сакралізації. З іменем святого чи свята храм для віруючих набував зна-

Покровська церква з с. Плоске
Закарпатської обл. 1792

(Перевезена в с. Комору в 30-ті роки
XX ст. Тепер — у Державному музеї
народної архітектури та побуту
в м. Києві)

чення зв'язуючої ланки між земним життям і небесним, між людиною і Всевишнім. Зведення й освята храму на честь конкретного святого означала й прийняття церковною громадою через відповідний духовний образ його покровительства та заступництва.

Чи не найважливіша роль в сакралізації внутрішнього простору храму, його духовному наповненні відводиться іконам та іконостасові як системі ікон. Але щоб у наш час краще збагнути образно-символічне значення іконостаса, зрозуміти його духовну сутність та оцінити мистецький рівень, необхідно бодай побіжно торкнутися змісту основних свят, запропонованих християнською церквою на ознаменування біблійних оповідей про Боготвілення та Спасіння.

Найголовнішим святом церковного року є Пасха, або Воскресіння Господа Ісуса Христа, яке в народі ще називають Великоднем. Святкування Пасхи пов'язане з євангельськими подіями воскресіння із мертвих розп'ятого на хресті Ісуса Христа.

До найважливіших дванадцяти християнських свят, після Пасхи, відносяться Різдво Пресвятої Богородиці, Воздвиження Чесного і Животворящего Хреста Господнього, Введення в Храм Пресвятої Богородиці, Різдво Христове, Хрещення Господнє (Богоявлення), Стрітіння Господнє, Благовіщення Пресвятої Богородиці, Успіння Божої Матері, Преображення Господнє, Вхід Господа до Єрусалиму, Вознесіння Господнє, Зішестя Святого Духа (Трійця).

Свято Різдва Христового припадає на 7 січня (25 грудня за старим стилем) і прославляє народження Ісуса Христа у Віфліємі. Богоявлення, або Хрещення Господнє (Водохреща) святкується 19 січня. За євангельським переказом, у цей день Іоанн Хреститель охрестив Ісуса Христа на річці Йордані. Стрітіння Господнє відзначається на спомин про принесення Св. Марією Ісуса Христа на 40-й день після народження до Єрусалимського храму.

В основу свята Благовіщення покладена блага звістка архангела Гавриїла Діві Марії про народження нею божественного немовляти — Спасителя роду людського. Вхід Господа до Єрусалиму, або свято Вербної неділі символізує зустріч Ісуса Христа як Спасителя. Через

Церква Різдва Богородиці
в смт Ворохта Івано-Франківської обл.
1615, 1780

40 днів після Пасхи, у четвер, християнська церква відзначає свято Вознесіння Господнє, яким вшановується подія, описана в Євангелії про воскресіння та вознесіння Ісуса Христа на небо.

Свято Успіння Пресвятої Богородиці (за народною назвою Пречиста) припадає на 28 серпня, це спомин про відхід Божої Матері від земного життя. 21 вересня християнською церквою відзначається свято Різдва Пресвятої Богородиці.

На честь цих свят зведено та освячено досить багато храмів. Чимало й інших свят, зокрема пов'язаних з іменами святих, відзначається християнською церквою на звеличення подій і спомин про подвижників християнського вірування — їхні імена також увічніні у назвах храмів.

Біблійні оповіді про Боготвілення та Спасіння, життє святих, увічнених християнською церквою, становлять цілісну систему християнського віровчення. Церковні свята, як спомин про спасительську місію Ісуса Христа, Богородиці, подвижництво святих у ствердженні християнського віровчення, визначають зміст та образний характер храмових богослужінь, а щорічне повторення їх символізує вічність життя.

Надзвичайно важливим явищем сакрального облаштування храмів, святообразного наповнення їх стала візуалізація ликів святих та змісту подій, описаних в Євангелії. Створені уявою багатьох поколінь митців в іконах, настінних храмових розписах, ці образи не тільки розкривають візуально картину християнського віровчення, а й у поєднанні з богослужінням засвідчують у уяві віруючих присутність Всевишнього у храмі.

Найбільш яскраво та системно суть християнських свят і празників візуально розкрита в іконостасах храмів та настінних розписах.

Чітка тектонічна структура різьбленого іконостасного каркаса зумовлює організацію інтер'єру храму, забезпечує синтез архітектури, живопису та декоративної пластики. І хоча храмові іконостаси можуть бути різними за параметрами, характером різьблення тощо, їхня структура, починаючи з XVII ст., практично залишалася сталою.

Як правило, іконостас має чотири—п'ять ярусів. Порядок і розташування ікон на ньому незмінні. У нижньому (намісному) ярусі по центру розміщувалися царські врата, на північ та південь від них — відповідно образи Богородиці та Христа, за ними зліва й справа — ворота до ризниці і дияконника, далі — храмові ікони. Над царськими вратами розміщується образ Нерукотворного Спасу.

Другий ярус, празниковий, за церковними канонами складається з 12 ікон (Різдво Богородиці, Введення в Храм Діві Марії, Різдво Христове, Богоявлення, Стрітіння, Благовіщення, Вхід до Єрусалиму, Воскресіння, Вознесіння, Зішестя Святого Духа, Преображення, Успіння) — по 5 зліва і справа від ікони «Тайна вечеря», розташовуваної в центрі.

Над празниковим ярусом розміщуються зображення 12 апостолів та Богородично-Предтечеський «Деїсус» в центрі. Верхній ярус — 12 пророків, по 6 з кожного боку: в центрі — «Знамення Богородиці», а над ними — «Розп'яття з предстоячими».

Іконостас (права частина)
Святодухівської церкви в м. Рогатині
Івано-Франківської обл. 1598

Крехів, церкви Святого Юрія у м. Дрогобич та ін.

Заторкнувши питання композиційної структури та мистецьких якостей храмових іконостасів, звернемо увагу і на богословську сутність їх, що полягає у візуальнообразному висвітленні основного змісту Святого Писання — Біблії, в розкритті історії Боготілення і Спасіння роду людського. Більша частина ікон, розміщених в іконостасі, присвячені звеличенню Ісуса Христа та Богородиці. Ікони із зображенням Ісуса Христа ("Христос Пантократор") розміщуються в намісному ярусі, на південь від царських врат; над царськими вратами послідовно догори займають "Нерукотворний Спас", "Тайна Вечера", "Деїсус".

Неодноразово повторюються й зображення Богородиці, зокрема серед головних ікон в іконостасі — ікона "Богоматір", що розміщується на північ від царських врат, симетрично — "Ісус Пантократор", а над іконою "Деїсус" — "Богоматір-знамення".

Про важливі події з життя Ісуса Христа та Богородиці розповідає й так званий празниковий ярус з 12 ікон, відповідно до найважливіших свят церковного року.

Два верхні яруси іконостаса займають, як вже зазначалося, образи 12 апостолів та 12 пророків.

Значну частину ікон на вшанування пам'яті святих подвижників християнської церкви розміщують у храмі окремо від іконостаса. Але хра-

вишуканістю декоративного різьблення в системі іконостаса особливо вирізняються царські врата, які символізують вхід до храму небесного. Як правило, на їхніх ступках розміщуються 6 медальйонів зі сценами "Благовіщення" (Богородиця і архангел Михаїл зображуються окремо) та образами євангелістів — Матвія, Марка, Луки й Іоана. На південних і північних дверях іконостаса найчастіше зображуються архангели Гавриїл та Михаїл.

Незважаючи на усталену схему побудови, іконостас храму завжди вирішувався співзвучно з формами споруди, віддзеркалюючи місцеві традиції архітектури, декоративного різьблення та малярства. До таких унікальних мистецьких витворів слід віднести іконостаси церкви Святого Духа у м. Рогатин, церкви Святої Параскеви в селі

мова (помісна) ікона, тобто ікона святого чи празника, ім'ям якого освячено храм, займає в іконостасі місце в намісному ярусі — на південь від царських врат, поряд з іконою "Христос Пантократор". Таким чином, іконостас є візуальним ствердженням духовної цілісності християнського вчення, тією серцевиною храму, в якій концентрується вся енергія сакрального випромінювання. Тому церква завжди надавала важливого значення як канонізації образів святих, так і мистецькому втіленню їхніх образів, а відтак і декоративному спорядженню іконостасів.

В атмосфері богослужіння, церковного співу, світла свічок та відблисків позолоти пластичного опорядження іконостаса створюється ефект присутності святих, що й спонукає віруючих співпереживати історичні події та молитися.

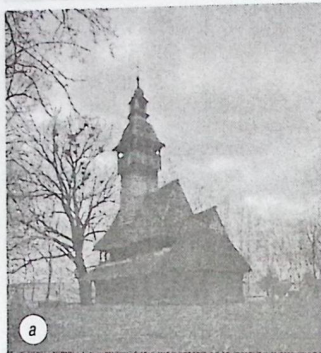
Давнішою формою розкриття біблійних оповідей зображувальними засобами є настінні розписи, що дотепер збереглися у деяких давніх дерев'яних храмах, зокрема карпатського регіону. Стіни українських дерев'яних церков мали в інтер'єрі великі гладенькі площини, які використовувалися для розмальовування храмів. Живописом були прикрашені стіни центрального зрубу нави. Інколи стінопис переходив на зруби бабинця та вітаря. Різні за параметрами сюжетні композиції на біблійні теми вільно розміщувалися на стінах, нерідко знизу догори вкривали внутрішні площини зрубу. Найдавніші розписи збереглися у таких пам'ятках храмової архітектури, як церква Святого Духа в с. Потелич, Святого Юрія та Здвиження Чесного Хреста в м. Дрогобич, Миколаївська церква у с. Колодне та ін.

Невимушене трактування сюжетів, інтенсивна колористика, характер образів, відтворених народними живописцями, засвідчують не тільки непересічний мистецький талант виконавців, а й їхнє уміння організувати внутрішній простір храму, надати останньому композиційної довершеності й урочистості. Тож у поєднанні з іконостасами настінні розписи посилюють сакральний зміст відповідних храмових споруд і становлять історико-мистецький і науковий інтерес щодо розвитку традиційного храмубудування.

Розглянутий підхід до сакрального облаштування церковних споруд є ідентичним для всіх шкіл українського храмубудування, хоча певні

Фрагмент стінопису "Успіння".
Церква Св. Духа
в с. Потелич Львівської обл. 1502

Миколаївська церква в с. Колодному
Закарпатської обл. 1470, XVI ст., 1770.

а — загальний вигляд; б — фрагмент
стінопису "Тайна вечеря"

місцеві відмінності спостерігаються в об'ємно-просторовій організації форм храмових споруд та пластичному трактуванні їх.

Побіжно торкаючись питань характеристик іконопису, настінних розписів та іконостасів з точки зору їхньої відповідності богословським іконографічним канонам та їхнього мистецького рівня, слід зазначити, що творцями цих образів є як високопрофесійні митці, так і талановиті народні майстри, художники від народу.

Для народних митців, як відомо, властиве дещо спрощене сприйняття богословських канонів іконописання. Лики святих у таких розписах асоціюються швидше з образами простого люду, запозичені з повсякденного життя. Певний брак майстерності тут компенсується ширістю почуттів виконавця і його природженим хистом оптимістичного сприйняття життя. Такі образи загалом зрозумілі громаді і приваблюють декоративною манерою зображення та виразним типажем персонажів.

Зображені у пам'ятках дерев'яної храмової архітектури сакральні аксесуари, настінні розписи, іконопис тощо становлять значну духовну та історико-культурну цінність і є невід'ємними від середовища відповідних храмів, утворюючи з ними єдине ціле.

Гармонія форм і духовного середовища традиційних храмів є результатом синтезу будівельного

досвіду народу і його сакральної культури, що являє собою сплав глибокого коріння ідейних традицій предків та християнського врівнолення. Споріднені з гармонією всесвіту, ці композиційно і духовно цілісні витвори рук людських викликають захоплення й глибоке пошанування як знаки святості.

1. Логвин Г.Н. Настінні розписи в дерев'яних будовах // Історія українського мистецтва. — Т. 3. — К.: УРЕ, 1968. — С. 154—171.

2. Матвеева Н.П., Голобородько Н.Р. Святі і свята України. — К.: Центр духовної культури, 1995. — 240 с.

3. Мельник В.Г. Церква Святого Духа в Рогатині. — К.: Мистецтво, 1991. — 144 с.

4. Милева Л.С. Росписи Потеліча. — М.: Искусство, 1971. — 216 с.

5. Пурысєва Н. Словник церковно-обрядової термінології. — Львів: Свічадо, 2001. — 160 с.

6. Степовик Д. Іконологія й іконографія. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2003. — 312 с.

7. Таранушенко С. Український іконостас // Записки наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 1994. — С. 141—164.

Зоя Мойсеєнко

доктор архітектури, професор НАОМА

Народні традиції в сучасній храмовій архітектурі

Шедеври храмової архітектури, створені нашим народом, відомі далеко за межами нашої країни. Їхні витокі, зокрема секрети спорудження дерев'яних храмів, сягають глибини віків. У процесі свого розвитку вони набули характерних композиційних вирішень — відповідно до регіону, а вишуканих пропорцій — переважно на основі золотого перетину. Саме в архітектурі дерев'яних церков чітко відбилися естетичні уявлення українського народу про красу, гармонію, довершеність, що знайшли втілення в храмовій архітектурі аж до найменшої деталі інтер'єру.

Уявлення про красу — надзвичайно стійка філософська категорія, що, мало змінюючись, проходить крізь віки. Ось чому архітектура дерев'яних храмів, а точніше, її основні композиційні прийоми, котрі виникли ще в XIV ст., були відтворені у камені в епоху бароко (середина XVII — кінець XVIII ст.). Українське бароко припадає на епоху визвольної боротьби українського народу, зростання його самосвідомості. Крашні зразки українського бароко надихали творців архітектури й наступних століть.

Митці враховували, передусім, закономірності формування композиції українських храмів. Ті ж українці, що відбували в еміграцію, везли у своїх серцях образи рідних храмів і тому, як тільки ставали матеріально спроможними, замовляли проекти архітекторам-професіоналам, переважно теж українського походження, з проханням відтворити національну своєрідність. У світі майже немає країни, де б не було українців, але найбільші діаспори сформувалися у таких країнах, як Канада, США, Австралія, Англія та ін. І саме в них було побудовано найбільшу кількість православних українських храмів, в образній трактовці яких чітко